

**ПЛОВДИВСКИ УНИВЕРСИТЕТ „ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ”
ФАКУЛТЕТ ПО ИКОНОМИЧЕСКИ И СОЦИАЛНИ НАУКИ
КАТЕДРА „ПОЛИТИЧЕСКИ НАУКИ И НАЦИОНАЛНА СИГУРНОСТ”**

Ваня Петкова Узунова

**ПРЕХОДЪТ КЪМ ДЕМОКРАЦИЯ 2001 г. – 2009 г.:
ПОЛИТИЧЕСКО ЛИДЕРСТВО, РЕФОРМИ, ВЪНШНА ПОЛИТИКА**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на образователна
и научна степен „доктор”

**Област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки
Професионално направление 3.3. Политически науки
Докторска програма: „Политически науки“**

Научен ръководител: проф. д.н. Румен Кънчев

ПЛОВДИВ

2024

Дисертационният труд е обсъден на заседание на катедра „Политически науки и национална сигурност“ при ФИСН на ПУ „Паисий Хилендарски“, проведено на 05.07.2024 г., като е взето решение да бъде насочен за защита.

Дисертационният труд съдържа Увод, въвеждаща Първа глава, три изследователски глави (Втора, Трета и Четвърта глава), Заключение, Библиография и Приноси и е с обем 352 страници.

Използваните литературни източници са 326, от които: монографии и сборници – 230; доклади и анализи – 3; нормативни документи – 24; справочници – 22; периодичен печат – 47. От тях 311 заглавия са на кирилица, а 15 – на латиница.

Използваните електронни източници са 95, от които 87 са на кирилица, а 8 – на латиница.

В основния текст всички цитирания са с позоваване на страници.

Направени са 365 бележки под линия и цитирания под линия.

Текстът съдържа 10 авторски схеми.

Представени са 10 авторски публикации по темата на дисертационния труд, от които 9 са на български език и 1 – на английски език.

Материалите по защитата са достъпни в отдел „Развитие на академичния състав и докторантури“ на ПУ „Паисий Хилендарски“, както и в Централната университетска библиотека.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 08.11.2024 г. от 11,30 часа в ПУ „Паисий Хилендарски“, гр. Пловдив, ул. „Цар Асен“ №24, стая №126, на заседание на Научно жури в състав:

проф. д.н. Румен Иванов Кънчев

проф. д.п.н. Тодор Георгиев Галунов

доц. д-р Момчил Дойчев Баджаков

доц. д-р Даниела Добрева Пастармаджиева

доц. д-р Йордан Стоянов Дойков

Автор: Ваня Петкова Узунова

Заглавие: Преходът към демокрация 2001 г. – 2009 г.: Политическо лидерство, реформи, външна политика

СЪДЪРЖАНИЕ

I. Съдържание на дисертационното изследване	3
II. Увод	6
III. Същност и специфика, обща структура, методология, методика и методи на проучването.....	9
IV. Първа глава.....	13
V. Втора глава.	16
VI. Трета глава.....	19
VII. Четвърта глава.....	23
VIII. Заключение.....	26
IX. Приноси	31
X. Публикации по темата на дисертационното изследване.....	31

I. СЪДЪРЖАНИЕ ДИСЕРТАЦИОННОТО ИЗСЛЕДВАНЕ

УВОД.....	6
ПЪРВА ГЛАВА. КОНЦЕПТУАЛНИ ОСНОВИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО. ВРЕМЕВИ ГРАНИЦИ. СЪЩНОСТ И СТРУКТУРА НА ПРОУЧВАНЕТО. РАЗРАБОТЕНост НА ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИЯ ПРОБЛЕМ	11
1. Концептуални основи на изследването: Преходът към демокрация в Източна Европа, и в частност в България, като революция	11
1.1. Базисни общи понятия и модели	11
1.2. Ралф Дарендорф и неговата оценка за тоталитаризма	17
1.3. Позицията на Робърт Дал за демокрацията.....	18
1.4. Сравнение между базисните принципи на тоталитаризма и демокрацията: Съпоставка между идеите и възгледите на Ралф Дарендорф и Робърт Дал	20
1.5. Определяне същността на Източно-европейския преход и извеждане на заключение дали той има характер на революция.....	21
1.6. Революция и цивилизация. Цивилизационен избор.....	22
1.7. Българският преход към демокрация.....	23
2. Времеви обхват: Граници на прехода.....	29
2.1. Основни изследователски подходи и идеи.....	29
2.2. Времеви граници на прехода – същност и обосноваване	33
2.3. Три-етапна периодизация на прехода	37
3. Същност и специфика, обща структура, методология, методика и методи на проучването.....	39
3.1. Същност и специфика на дисертационното изследване.....	39
3.2. Обща структура	40
3.3. Методология, методика и методи.....	41
4. Разработеност на изследователския проблем: Основни подходи и идеи.....	45
4.1. Обща характеристика на подходите и идеите за прехода към демокрация.....	45
4.2. Изследване на подходите и идеите за прехода към демокрация 2001 г. – 2009 г.....	47
ВТОРА ГЛАВА.ПОЛИТИЧЕСКОТО ЛИДЕРСТВО В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ ЗА ВРЕМЕТО ОТ 2001 г. ДО 2009 г. (СИМЕОН САКСКОБУРГГОТСКИ И СЕРГЕЙ СТАНИШЕВ).....	61
1. Теоретични основи на изследването.....	61
1.1. Ключови понятия и модели	61
2. Обществено-политически контекст на българското политическо лидерство	75

2.1. Преходът към демокрация и проблемът за политическия елит и лидерство	75
2.2. Същност и специфика на българския политически елит и лидерство в края на ХХ и началото на ХХІ век	77
3. Политически биографии на Симеон Сакскобургготски и Сергей Станишев, тяхната обществено-политическа дейност в периода 1989 г. – 2001 г. и политическото им лидерство във времето от 2001 г. до 2009 г.	79
3.1. Политически биографии на Симеон Сакскобургготски и Сергей Станишев	79
3.2. Обществено-политическа дейност на Симеон Сакскобургготски и Сергей Станишев в периода 1989 г. – 2001 г.	82
3.2.1. Обществено-политическата дейност на Симеон Сакскобургготски... ..	82
3.2.2. Обществено-политическите прояви на Сергей Станишев.....	92
3.3. Политическо лидерство на Симеон Сакскобургготски и Сергей Станишев (2001 г. – 2009 г.)	94
3.3.1. Политическото лидерство на Симеон Сакскобургготски във времето от 2001 г. до 2009 г.	94
3.3.2. Политическото лидерство на Сергей Станишев във времето от 2001 г. до 2009 г.	107
4. Анализ на политическото лидерство в периода 2001 г. – 2009 г.	115
4.1. Анализ на политическото лидерство на Симеон Сакскобургготски.....	115
4.2. Анализ на политическото лидерство на Сергей Станишев.....	121
5. Основни изводи.....	126
5.1. Своеобразие и специфика за политическото лидерство на Симеон Сакскобургготски (2001 г. – 2009 г.)	126
5.2. Своеобразие и специфика на политическото лидерство на Сергей Станишев (2001 г. – 2009 г.).....	133
6. Политико-историческа оценка	139
6.1. Място и значение на политическото лидерство на Симеон Сакскобургготски и Сергей Станишев за времето от 2001 г. до 2009 г. от прехода към демокрация в най-новата история на страната	139
ТРЕТА ГЛАВА.ПРОВЕДЕНИТЕ РЕФОРМИ ВЪВ ВЪТРЕШНАТА ПОЛИТИКА НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ ЗА ПЕРИОДА 2001 г. – 2009 г....	143
1. Аналитични основи на изследването.....	143
1.1. Базисни понятия и модели	143
2. Състояние на българското общество и неговите структурни нива като среда (контекст) на съществуващите проблеми и провежданите реформи.....	148
2.1. Състояние на обществото	148
2.2. Основни структурни нива	154
3. Основни реформи във вътрешната политика в периода 2001 г. – 2009 г.....	160
3.1. Политически реформи	160
3.2. Административни реформи	167
3.3. Икономически реформи	170
3.4. Социални реформи	178
3.5. Реформи в образованието	181
3.6. Реформи в областта на национално-етническите отношения	184
3.7. Реформи в областта на религията	190
3.8. Реформи в сферата на културата	195
3.9. Реформи в сферата на ценностите	200

4. Анализ на извършените реформи във вътрешната политика, водена от правителствата на Република България от 2001 г. до 2009 г.	209
4.1. Равносметка за успехите и проблемите на българската вътрешна политика в периода от 2001 г. до 2009 г.	209
5. Основни изводи	219
5.1. Особенности и специфика на българската вътрешната политика във времето от 2001 г. до 2009 г.	219
6. Политико-историческа оценка	223
6.1. Място и значение на извършените реформи във вътрешната политика на Република България за периода 2001 г. – 2009 г. от прехода към демокрация в най-новата история на страната	224
ЧЕТВЪРТА ГЛАВА.УСПЕХИТЕ И ПРОБЛЕМИТЕ ВЪВ ВЪНШНАТА ПОЛИТИКА, ВОДЕНА ОТ ПРАВИТЕЛСТВОТА НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ ОТ 2001 г. ДО 2009 г.	
1. Теоретични основи на проучването	225
1.1. Аналитични понятия и модели	225
2. Международен контекст на българската външна политика	232
2.1. Обща характеристика на геополитическата ситуация в края на ХХ и началото на ХХІ век	232
2.2. Същност и специфика на по-далечната и по-близката среда на българската външна политика през първото десетилетие на ХХІ век	235
3. Ключови направления на българската външна политика за времето от 2001 г. до 2009 г.	248
3.1. Присъединяването към НАТО	248
3.2. Присъединяването към Европейския съюз	259
3.3. Отношенията с Русия (Руската федерация)	283
3.4. Отношенията с балканските държави	289
3.5. Отношенията с арабските страни	301
4. Анализ на външната политика, водена от правителствата на Република България от 2001 г. до 2009 г.	309
4.1. Равносметка за успехите и проблемите на българската външна политика в периода от 2001 г. до 2009 г.	309
5. Основни изводи	314
5.1. Особенности и специфика на българската външна политика във времето от 2001 г. до 2009 г.	314
6. Политико-историческа оценка.....	317
6.1. Място и значение на външната политика на Република България за периода 2001 г. – 2009 г. от прехода към демокрация в най-новата история на страната	318
ЗАКЛЮЧЕНИЕ.....	320
БИБЛИОГРАФИЯ.....	328
Литературни източници.....	328
Електронни източници.....	346
Приноси на дисертационния труд	352

II. УВОД

Повече от 30 години не стихва интересът към демократичните промени в Източна Европа, и в частност в България. Обект на значимо внимание са началото, хода, същността и особеностите на прехода към демокрация, както и резултатите от него. Демократичното преустройство у нас е неотменна част от глобалната трансформация, настъпила в източноевропейските страни след разпада на Съветската система. Заедно с това то има своя специфика, особености и присъщи нему черти, част от които са обект и на нашето изследване.

Проучването на период 2001 г. – 2009 г. е изключително интересна и актуална изследователска задача. Изпълнението ѝ ще допринесе да се разкрие реализирането на основните цели на българския преход към демокрация във визираното историческо време като цяло. Проследяването на демократичните преобразования ще ни помогне да видим пътя на радикалното обновление на българското общество и държава, чиито модел вече са развитите западноевропейски държави. Тази насока обуслови и предопределили нашите търсения.

Изследователската ни работа е мотивирана и от:

- (1) Интерес към периода 2001 г. – 2009 г. от прехода (политическо лидерство, външна и вътрешна политика) и към проявлението тогава на процеса по приемане на европейските цивилизационни ценности.
- (2) Интерес към периода от началото на XX век до 9.IX.1944 г., и тогавашния опит за заимстване на идеи, ценности, практики и пр. от Западната цивилизация, съпроводено със съхраняване на българските исторически и национални традиции тогава.
- (3) Интерес как протича повторния цивилизационен процес след 1989 г. на приобщаване на България към Западния свят, и каква е съдбата на тези традиции в неговия контекст.
- (4) Интерес от съхраняването на българските исторически и национални традиции в съвременния процес по модернизиране на страната като част от Европейския съюз.

Изследователският проблем изразява нашия стремеж да намерим отговор на въпросите: *Каква е същността, съдържанието, особеностите и спецификата на политическото лидерство, реформите във вътрешната политика (най-важните) и успехите и проблемите (най-значимите инициативи) във външната политика, с които се характеризира периода 2001 г. – 2009 г. от прехода към демокрация? Реализират ли те основните му цели? Доколко имат радикален (революционен) характер? Какви цивилизационни перспективи откриват пред страната? Какви са изводите и политико-историческата оценка за този период?*

Обект на изследването ни е преходът към демокрация в историческото време от 2001 г. до 2009 г.

Предмет на изследването са политическото лидерство, реформите във вътрешната политика (най-важните) и успехите и проблемите (най-значимите инициативи) във външната политика на Република България в периода 2001 г. – 2009 г.

Целта на дисертационния труд е: *да се изведе същността и спецификата на етапа 2001 г. – 2009 г. от прехода у нас (политическо лидерство, вътрешна и външна политика), за да се отговори на въпроса: Дали преобразованията тогава осъществяват основните цели на прехода; дали имат радикален, революционен характер; дали изразяват цивилизационната промяна на българското общество и държава; дали възпльщават*

цивилизационния избор на демократичния елит, лидери, граждани и граждански общности за приближаване и приобщаване на страната към развитата Западна цивилизация и за историческо завръщане при нея? И в резултат на това: да се формулират заключителни изводи и да се изведе заключителна политико-историческа оценка¹ за мястото и значението на визирания период в най-новата история на страната.

Задачите на разработката са:

Първата задача е: Да се поставят концептуалните основи на изследването, да се обосноват времевите граници на прехода, да се представи *общ модел на предстоящата работа* и да се изложат най-значимите (според нас) досегашни идеи и възгледи.

Втората задача е: Да се проучи и представи, анализира, осмисли и оцени *политическото лидерство* в Република България за времето от 2001 г. до 2009 г. (Симеон Сакскобургготски и Сергей Станишев).

Третата задача е: Да се проучат и представят, анализират, осмислят и оценят *най-важните реформи, проведени във вътрешната политика* на Република България за периода 2001 г. – 2009 г., както и свързаните с тях базисни процеси.

Четвъртата задача е: Да се проучат и представят, анализират, осмислят и оценят *успехите и проблемите (най-значимите инициативи) във външната политика*, водена от правителствата на Република България от 2001 г. до 2009 г., както и основните международни процеси, от които страната е част.

При Втората, Третата и Четвъртата задачи *държим сметка за:*

- а) реализирането на основните цели на българския преход към демокрация;*
- б) радикалния, революционен характер на промените;*
- в) реално постигнатата цивилизационна промяна на българското общество и държава;*
- г) действителното осъществяване на цивилизационния избор на демократичния елит, лидери, граждани и граждански общности за приближаване и приобщаване на страната към Западната цивилизация и за историческо завръщане при нея.*

Петата задача е: Да се формулират *заключителни (обобщаващи) изводи* за периода 2001 г. – 2009 г. от прехода към демокрация и да се изведе *заключителна политико-историческа оценка* за неговото място и значение в най-новата история на страната.

В работата ни сме въвели следните ограничения:

1) Ограничение по време – дисертационния труд обхваща само периода 2001 г. – 2009 г. от прехода към демокрация.

2) Ограничение по области на изследване – разработката включва дисертационна работа само върху политическото лидерство (Симеон Сакскобургготски и Сергей Станишев), реформите във вътрешната политика (най-важните) и успехите и проблемите (най-значимите инициативи) във външната политика на Република България, в разглежданото историческо време.

3) Ограничение по обхват на анализа – дисертационния труд съдържа само: събиране на факти и данни и тяхното проучване; формулиране на основните понятия (термини) и изграждане на теоретико-логическите модели; подбор и представяне на фактите и данните; извършване на анализ, осмисляне и оценка на изследваните обекти.

¹ Вж. Първа глава, Схема 4., с.60.

Изработването на практико-приложни препоръки, както и на експертен прогностичен модел (сценарий, екстраполация и др.), не са включени (не се предвиждат).

4) Методологическо ограничение – изследването се придържа към изработената от нас система на работа, свързаните с нея методология и методика, и избраната съвкупност от методи.

Работната теза на дисертационния труд е, че преходът към демокрация у нас (2001 г. – 2009 г.) има свой принос в постигането на основните цели на прехода; че има радикален, преломен характер; че разкрива цивилизационната промяна на българското общество и държава; че изразява цивилизационния избор на демократичния елит, лидери, граждани и граждански общности за приближаване и приобщаване на страната към развитата Западна цивилизация и за историческо завръщане при нея след края на социализма (комунизма). Този период има своите постижения в проучваните области – но по-скромни и по-ограничени мащаби; а и защото се възползва от силата и енергията на предходните преобразования (1997 г. – 2001 г.); въпреки липсата на силно лидерство. Най-големият му успех е присъединяването на Република България към НАТО и ЕС, подготвен и от дългогодишната предварителна работа на Демократичните сили. Това е позитивен период в най-новата история на страната.

Във връзка с работната теза формулираме четири работни хипотези:

1. Първата работна хипотеза е, че политическото лидерство на Симеон Сакскобургготски и Сергей Станишев във времето 2001 г. – 2009 г., макар и противоречиво и непълно, е част от реализирането на основните цели на прехода, както и от дълбокия, революционен поврат на страната, породили и предопределили стремежа за приближаване и приобщаване на Република България към държавите от Западната цивилизация.

2. Втората работна хипотеза е, че реформите във вътрешната политика (най-важните) в периода 2001 г. – 2009 г., както обусловените от тях процеси, макар и да не са така мащабни и радикални, продължават осъществяването на базисните цели на прехода, както и коренното, из основи, демократично преустройство на българското общество и държава, и поддържат линията за приближаването и приобщаването им към Западната цивилизация.

3. Третата работна хипотеза е, че успехите и проблемите (най-значимите инициативи) във външната политика в етапа 2001 г. – 2009 г., както свързаните с тях международни процеси, от които страната е част, разкриват реализирането на ключовите цели на прехода, както и потвърждават революционния, радикален характер на демократичния прелом у нас. Те продължават политиката за приближаване и приобщаване към развитата Западна цивилизация вече в условията на приемане на Република България в НАТО (2004 г.) и Европейския съюз (2007 г.) и придобиване на пълноправно членство.

4. Четвъртата работна хипотеза е, че поради очертаните аспекти периодът 2001 г. – 2009 г. от прехода към демокрация, въпреки наличните по-скромни резултати и допуснатите грешки, пропуски, слабости и пр., има позитивно място и значение в най-новата история на страната.

Работните хипотези се разработват чрез открояване на онези факти, данни, събития, личности, групи и общности, ситуации, процеси и пр., които имат важно значение за изследването, както и чрез анализ, осмисляне и оценка на фактите, данните, личностите и пр.

III. СЪЩНОСТ И СПЕЦИФИКА, ОБЩА СТРУКТУРА, МЕТОДОЛОГИЯ, МЕТОДИКА И МЕТОДИ НА ПРОУЧВАНЕТО

Същност и специфика на дисертационното изследване

• Същност на разработката

Дисертацията е посветена на прехода към демокрация в периода 2001 г. – 2009 г., на реализирането на неговите основни цели в това историческо време. Текстът изследва политическото лидерство, вътрешната и външната политика на България, реформите и инициативите в тях, проблемите и трудностите пред правителствата, управлявали страната в посочения период. Проучват се ключовите управленски решения и техните силни и слаби страни, разглеждат се постигнатото и непостигнатото, успехите и недостатъците. Разработката обхваща управлението на две правителства: 1) На НДСВ и ДПС (2001 г. – 2005 г.) с министър-председател Симеон Сакскобургготски; 2) На БСП, НДСВ и ДПС (2005 г. – 2009 г.), с министър-председател Сергей Станишев.

Така очертаните аспекти определиха същността и структурата на дисертацията и обусловиха насоките на анализа. *Поради това базисната изследователска задача е да се анализира прехода към демокрация, като се определят неговите параметри и специфика в периода от 2001 г. до 2009 г.* Акцентът на проучването пада върху политическото лидерство, и реформите и инициативите в двата ключови за прехода сектора – вътрешната и външната политика. Това е така поради изключителната роля, която те играят в политиката и управлението. Стремещт е като се изследват очертаните фактори и влиянието им върху българското общество и държава, *да се осмисли и оцени постигнатото и несвършеното в периода 2001 г. – 2009 г. спрямо желаната цел: приближаване и приобщаване на страната към развитата Западна цивилизация и историческо завръщане при нея.*

• Специфика на разработката

Своеобразието на това дисертационно изследване за демократичните промени у нас в периода 2001 г. – 2009 г. се намира в неговите концептуални основи. Те съдържат разбиране и убеждение, че преходът към демокрация в Източна Европа, и в частност в България, по своята същност и проявление – е революция; че изразява стремежа за цивилизационна промяна и цивилизационен избор – за приближаване и приобщаване към страните от Западната цивилизация, и за историческото завръщане при тях след разпада на Съветската система и на нейния експериментален обществен модел. *Ние считаме, че това свързване на тезата за революционния характер на прехода към демокрация у нас с цивилизационния подход, е особено плодотворно и значимо. Затова в нашия анализ се стремим изследваните реформи, инициативи и пр. – да свържем с цивилизационната промяна на страната. Убедени сме, че между демократичните революции в Източна Европа, и в частност в България, и модерните западни общества има цивилизационна общност и цивилизационно сходство.*

По такъв начин принципът, че прехода към демокрация в Източна Европа, а оттук и в България, е революция, ние прилагаме като: 1) Първичен концептуален постулат, тоест ключова идея; 2) Базисен показател за остойностяване, тоест за придаване на смисъл спрямо събития, процеси, личности и др. 3) Основен критерий за изработване на оценки, тоест избран подход за постигане на обективност.

Според нас, последователното използване на така формулирания принцип в дисертационната работа, ще ни позволи да установим каква е реалната (на

практика) цивилизационна промяна на българското общество и държава – тоест какво в действителност е постигнато в разглеждания исторически период (2001 г. – 2009 г.).

Обща структура

Изследването има следната обща структура:

1) Увод. Той е своеобразно въвеждане в изследователското поле. В него се представя актуалността на разработката, дефинират се изследователския проблем, целта и задачите, формулират се авторската теза и работните хипотези. Определят се границите на проучването, неговата обща структура, както и други уводни аспекти.

2) Първа глава. В нея се полагат теоретичните основи на изследването. Извеждат се базисните общи понятия (термини). Обосновава се разбирането за прехода към демокрация в Източна Европа, и в частност в България, като революция. Представят се неговите основни цели. Прави се връзка с цивилизационния подход. Изгражда се теоретико-логически модел на българския преход, определя се неговия времеви обхват и етапите му. Представя се обща характеристика и концептуален модел на изследването, както и обзор на най-важните гледища по изследователския проблем.

3) Втора глава. В началото ѝ се разработват ключовите понятия (термини) за тази част от текста. Обосновават се теоретико-логическите модели, свързани с политическия лидер и политическото лидерство. Представят се факти и данни за политическото лидерство на Симеон Сакскобургготски и Сергей Станишев, като се акцентира върху етапа 2001 г. – 2009 г. Прави се съдържателен анализ на това лидерство. Аргументират се изводи и се извежда политико-историческа оценка.

4) Трета глава. В нея се дефинират основните понятия (термини), необходими за този етап от изследването. Изработват се теоретико-логическите модели, свързани с вътрешната политика. С факти и данни се представят реформите в нея. Специфичен момент тук е, че се разглеждат само най-значимите реформи, както и процесите, които те пораждаат във времето от 2001 г. до 2009 г. Извършва се обстоен анализ на вътрешната политика и реформите у нас в изследвания период. Формулират се изводи и се извежда политико-историческа оценка.

5) Четвърта глава. В началото ѝ се извеждат базисните понятия (термини) и се изграждат теоретико-логическите модели, нужни за тази фаза от проучването. Представят се факти и данни за ключовите направления, за успехите и проблемите в провежданата външна политика в периода 2001 г. – 2009 г., както и за най-значимите международни процеси, от които страната е част. Изработва се цялостен анализ на българската външна политика в проучвания етап. Дефинират се изводи и се извежда политико-историческа оценка.

6) Заключение. В него се обобщават резултатите от извършеното изследване на политическото лидерство, вътрешната и външната политика в избрания времеви интервал. Формулират се изводи за реализирането на базисните цели на прехода, за радикалния характер на постигнатите изменения; за реално осъществената цивилизационна промяна на страната; за степента на фактическото реализиране на нейния цивилизационен избор, за историческото ѝ завръщане към Западния свят. Дефинират се **заключителни (обобщаващи) изводи** за етапа 2001 г. – 2009 г. от прехода към демокрация у нас. Извежда се **заключителна политико-историческа оценка за мястото и значението на този период в най-новата история на страната.**

Методология, методика и методи

- **Методология и методика на разработката**

Основен методологически подход, който ръководи изследователската ни работа, е:

1) Подходът на цялостността (холистичния подход). Съгласно него протичащите във времето факти, събития и процеси са многопластови – в тях съжителстват (съ-съществуват) различни тенденции, посоки на развитие и др., които могат да бъдат обратими или необратими. Чрез тези акценти се цели постигане на пълнота (цялостност) на анализа. Съгласно този избран методологически принцип, *в изследването ни се открояват както позитивните, така и негативните, или неопределимите сега (според нас), страни (аспекти) на фактите, събитията и процесите.* Стремежът ни е да преодолеем доктриналното единство (монолитност) на идеологията и нейното пълно (чисто) хвалебствие или пълно (чисто) отрицание – и така да постигнем малки частици от търсената научна обективност и дълбочина.

Даваме си ясна сметка и за това, че областта на политологичните разработки е средище за пресичане на политическата (идеологическа) целесъобразност, на приложните аналитични интерпретации, на ориентираните към читатели, слушатели и зрители медийни материали и т.н. *В тази многообразна съвкупност от подходи и истини, ние се ръководим още от следните два изследователски подхода:*

2) Подход на баланса (Балансиран подход); и

3) Интердисциплинарен подход.

Основен методически подход, който ръководи нашето проучване, е **Подходът на взаимната свързаност (връзка) на изследователските нива (етапи).** Методиката на извършената от нас дисертационна работа обхваща следните етапи:

1) Първи етап. При него се осигуряват информационните основи на изследването – чрез работа с множество различни по характер източници.

2) Втори етап. В този стадий се дефинират основните понятия (термини), и се изграждат теоретико-логическите модели, визиращи определени аспекти (страни) на проучването.

3) Трети етап. В тази част от работата се построява емпиричната база на разработката – чрез подбор, систематизиране, обобщаване и представяне на най-значимите факти и данни за: политическото лидерство, реформите във вътрешната политика и инициативите (успехите и проблемите) във външната политика на страната в проучваното историческо време.

4) Четвърти етап. *В тази ключова фаза от разработката се извършва теоретичен анализ на:* а) Политическото лидерство на Симеон Сакскобургготски и Сергей Станишев (*Втора глава*); б) Най-важните реформи във вътрешната политика и свързаните с тях процеси (*Трета глава*); в) Най-значимите инициативи (успехи и проблеми) във външната политика, както и международните процеси, от които страната е част (*Четвърта глава*).

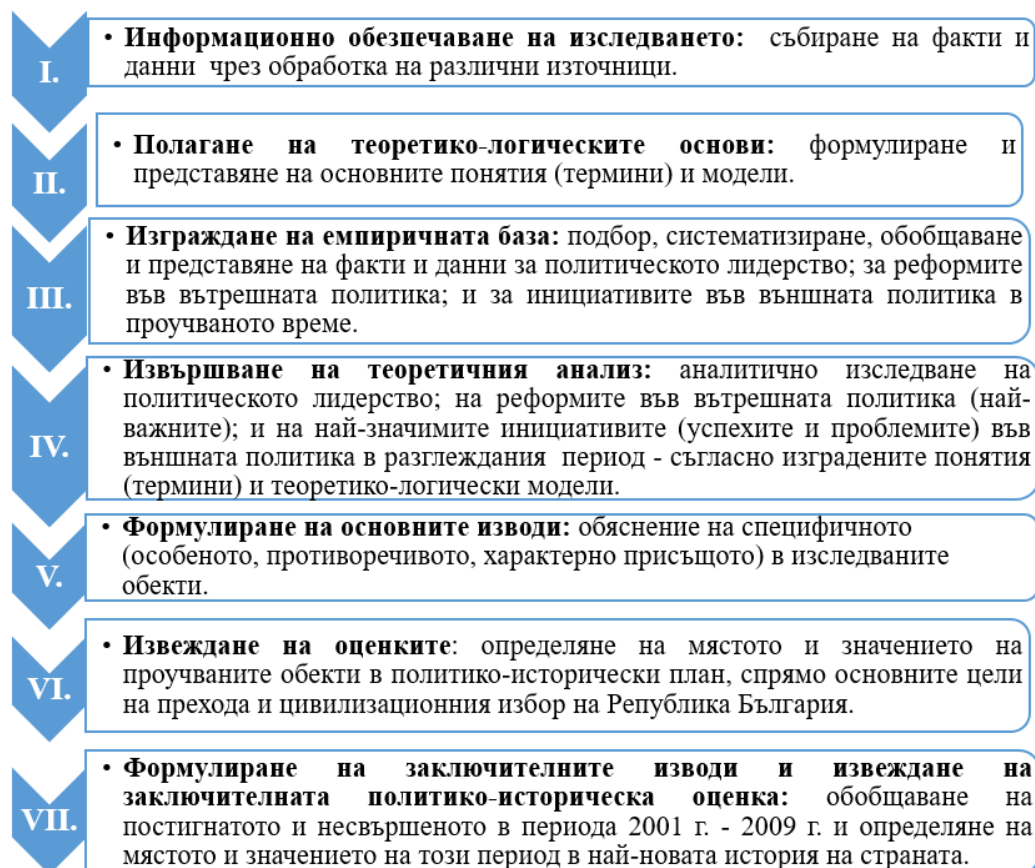
5) Пети етап. При него се стремим да извлечем изводи – на базата на извършената до тук работа. *Нашето разбиране за формулиране на изводите е, че те трябва да са съотносими спрямо сложността на изучаваните обекти, тоест да представят техните различни (противоречиви, алтернативни) страни, тенденции, качества и т.н. Опитваме се да покажем как изучаваните обекти обединяват в същността си това разнородно множество от съставни части.*

6) Шести етап. Той е посветен на изработването на политико-исторически оценки. *Нашето схващане за извеждането им е, че те логически произтичат от направените анализи и изводи, но са и обвързани със съпоставка между тогавашното (2001 г. – 2009 г.) и сегашното време.*

7) **Седми етап.** Това е завършващата фаза на нашето изследване. В нея правим равностметка за извършената работа, като формулираме заключителни (обобщаващи) изводи и извеждаме заключителна политико-историческа оценка за периода 2001 г. – 2009 г. от прехода. Целта ни е да открием получените изследователски резултати и така да изградим завършека на нашето проучване.

Цялостно системата на нашата изследователска работа ще представим чрез следния теоретико-логически модел:

Схема 3. Теоретико-логически модел на изследването

• **Методи на разработката**

За да осъществим нашата изследователска работа, *избрахме съчетаване на различни групи (равнища) от методи* – емпирични методи, логически методи, теоретични методи, специфични методи на социалните науки.

I. За събиране на необходимата информация и за обезпечаване на анализа с факти и данни, ни бяха нужни основни емпирични методи: 1) Обработка на документи – управленска, административна, партийна и т.н. документация; 2) Проучване на научни (академични), описателно-исторически, мемоарни, литературни, справочни и други източници; 3) Наблюдение – подбор и прилагане на различни негови разновидности – *медийно проучване на политическото поведение, на речи, обръщения, интервюта и пр. изяви;* 4) Подбор и интерпретация на съобразени с характера на изследването статистически данни (вторично използване на тези данни) – *от научни институти, социологически агенции, неправителствени организации, аналитични центрове и др.*

II. За да положим основите на разработката, използвахме следните логически методи: 1) Рефлексия; 2) Анализ и синтез; 3) Индукция и дедукция; 4) Метод на изработването на теоретико-логически модели.

III. За да изградим емпиричната база на нашето изследване, си послужихме със следните емпирични и логически методи: 1) Описване (на фактите и данните); 2) Хронологично подреждане; 3) Сравнение; 4) Обобщение.

IV. За да изработим нашия анализ, приложихме няколко базисни теоретични методи: 1) Институционален метод; 2) Психологически метод; 3) Структурно-функционален метод; 4) Политологичен метод.

V. За да извлечем изводите и оценките в разработката ни, използвахме специфични методи на социалните науки:

– *За формулиране на изводите се базирахме на:* 1) Диалектически метод; 2) Каузален метод; 3) Политологичен метод.

– *За извеждане на оценките се позовахме на:* 1) Ценностен метод; 2) Исторически метод; 3) Политологичен метод.

Така представените същност и специфика, структура, методология, методика и методи на проучването изразяват нашия подход, нашата гледна точка към решаването на изследователския проблем чрез изпълнение на поставените цели и задачи в хода на работата ни.

IV. ПЪРВА ГЛАВА

Разпадането на Съветската система изважда на повърхността и разкрива продължителните дисидентски прояви и движения в страните от Източна Европа, отхвърлящи Съветския обществен и държавен модел и стремящи се към завръщане в Западния свят. Този преход исторически става възможен в края на 80-те години на XX век. Според нас, *основните цели* на прехода към демокрация в Източна Европа, и в частност в България, са следните: **1) Изграждане на политическа (либерална) демокрация. 2) Формиране на либерална пазарна икономика. 3) Създаване на нова система на социалните отношения. 4) Образуване на гражданска нация. 5) Осъществяване на културен преход от затворено към отворено общество. 6) Провеждане на процеса по социализация и ресоциализация на населението чрез ценностите на либералната идеология (европейските ценности) и на свързаната с тях защита на универсалните (всеобщите) права на човека и др.** Постигането на посочените най-важни цели е показател за революционния, радикален характер на промените в страните от Източна Европа, и в частност у нас. То разкрива техния нелек път, трасиращ завръщането им в Западната цивилизация.

Преходът към съвременен тип демокрация в източно-европейските страни представлява радикален похват в тяхното историческо развитие. Той е коренно преустройство на световъзприятието на хората, на политиката и икономиката, на функционирането на институциите, на дейността на организациите, на социалните и етническите отношения и др. Същевременно е съпътстван от голяма по обхват и дълбочина трансформация на културата и ценностите. Затова го определяме като нов етап в общественото и държавното развитие на страните от Източна Европа, и в частност у нас. ***Ето защо ние формулираме извода, че поради фундаменталното различие между тоталитаризма и демокрацията, преминаването от единия тип обществена и държавна система (тоталитаризма), към другия (демокрацията) по***

правило има характер на революция. Това е дълбоко преустройство, дълбок коренен похват в историята на една страна. Такъв е демократичният прелом в Източна Европа, и в частност в България.

В съвременността има множество опити за цялостна интерпретация на прехода към демокрация в Източна Европа, и в частност в Република България. Ние избрахме да се опрем на възгледите на **проф. д.н. Румен Кънчев**, и по-точно на фрагменти от неговия анализ на геополитиката и геостратегиата на големия американски изследовател и стратег **Збигнев Бжежински**. **Румен Кънчев** го определя така: „човекът, който пръв поиска Западът да се извини за синдрома „Ялта“². Какво представлява този синдром? Според **Збигнев Бжежински**, **представен от Румен Кънчев** „съществува фундаментална историческа, културна и цивилизационна разлика между Съветския съюз и неговите, изкуствено създадени в резултат на Ялтенското споразумение, сателити от Източна Европа“. Травматичният за източноевропейските граждани „синдром Ялта“ се състои „в това, че източноевропейците са разбрали предателството на Запада спрямо Източна Европа на срещата в Ялта, когато Чърчил лекомислено ги изоставя в лапите на Сталин“³.

Румен Кънчев представя и опорните моменти от позицията на Збигнев Бжежински:

- Западът трябва да се извини на Източна Европа за грешката в Ялта;
- Да работи за връщането ѝ „в лоното на западната култура и цивилизация“;
- Към нея източноевропейците принадлежат „по своята история, култура и цивилизационна идентичност“⁴

Изложеният тук подход обуслови същността и насоките на работата ни.

Един от първите, който налага термина „цивилизационен избор“ в българския преход към демокрация, е **Румен Кънчев**. Този термин става важна част от идеите и политиките на *Демократичните сили* в хода на промените. В него е възпел стремежът за изграждане на модерна политическа демокрация, просперираща пазарна икономика, гражданска нация, универсални права на човека и пр., обосновани чрез либералната идеология и осигурили благоденствието на Западния свят. *Според нас, той изразява насоката, усилията и действията на Република България за приближаване и приобщаване към развитата Западна цивилизация, за да може да се осъществи историческо завръщане при нея след края на социализма (комунизма).*

Изводи:

1) Постигането на действителна близост с цивилизационния модел на Западния свят е много дълъг, сложен и продължителен процес, който се простира в рамките на десетилетия и е свързан с радикални, революционни изменения и нововъведения. Той би се развил успешно, едва след като се преодолее (утихне) съпротивата срещу правилата на Западната цивилизация у представители на бившата номенклатурна класа от периода на социализма (комунизма) и/или на техни наследници и поддръжници.

2) От друга страна, в периода 1989 г. – 2009 г., успешно е разградена тоталитарната система, обхванала до тогава българското общество и държава – създадени са нови институции; променени са конституцията, законите и свързаната с тях нормативно-административна уредба; осъществена е политическа социализация и ресоциализация на населението на базата на либералната идеология – чрез медии, образователни институции, неправителствени организации и др.

² <https://faktor.bg/bg/articles/mneniya/lacheni-tsarvuli/zbigne-bzhezinski-strategat-politikat-demokratat>

³ Пак там.

⁴ Пак там.

3) Създава се един нов свят на младите и зрелите (ресоциализирани) поколения (а също и на продължителите на семейните и цивилизационни традиции на заможените и образовани слоеве до 9.IX.1944 г.). Този свят е историческият победител в противопоставянето с бившата социалистическа (комунистическа) номенклатурна класа. На него принадлежи бъдещето на българското общество и държава (въпреки значимата емиграция).

4) В проучваното време (2001 г. – 2009 г.) Република България става член на НАТО и Европейския съюз. Това е външен положителен фактор, който усилва действието на очертаните по-горе два вътрешни фактора – разграждането на тоталитарната система и създаването на демократични граждански общности сред населението на страната. Членството в евроатлантическите структури дава мощна гаранция за необратимост на модернизационния процес, формиращ българското общество и държава по модела на Западната цивилизация – при цялата съпротива срещу него, рискове, субективни грешки и пр.

5) Благодарение на така посочените постижения, във времето на прехода (1989 г. – 2009 г.) започва реалната цивилизационна промяна на страната. Тя се осъществява от Демократичните сили и техните последователи, но и от онези, които стават част от историческия модернизационен процес (който в периода 2001 г. – 2009 г. има свои особености и специфика). Това начало на цивилизационната промяна има множество измерения: пренасяне от Западния свят у нас на модели за икономическа дейност, образователни продукти и др.; опити за реален политически и граждански диалог между различни идеи, интереси и ценности; въвеждане на успешни западни политики за социална защита в условията на конкурентната пазарна икономика и др.

В резултат на всичко това се променя не само българското общество и държава – променя се усещането на хората за протичането и осмислянето на живота, променя се възприемането на себе си, света и времето.

6) Същевременно едни от най-важните критерии за приближаване и приобщаване на Република България към Западната цивилизация, не са постигнати – като икономическо благосъстояние на населението, справяне с корупцията, борба с престъпността и др. Тоест дълбоката цивилизационна промяна, разбрана като държавност, като държавническо отношение към управлението на страната, според нас, не е постигната.

7) Ето защо преходът към демокрация и реалното приближаване и приобщаване на българското общество и държава към Западния свят исторически не съвпадат. Българския преход постига много важни краткосрочни и дългосрочни цели във времето от края на 1989 г. до 2009 г. Но реалното и по същество модернизиране на страната по образа на развитите западни държави, поради редица причини, е въпрос на десетилетия време.

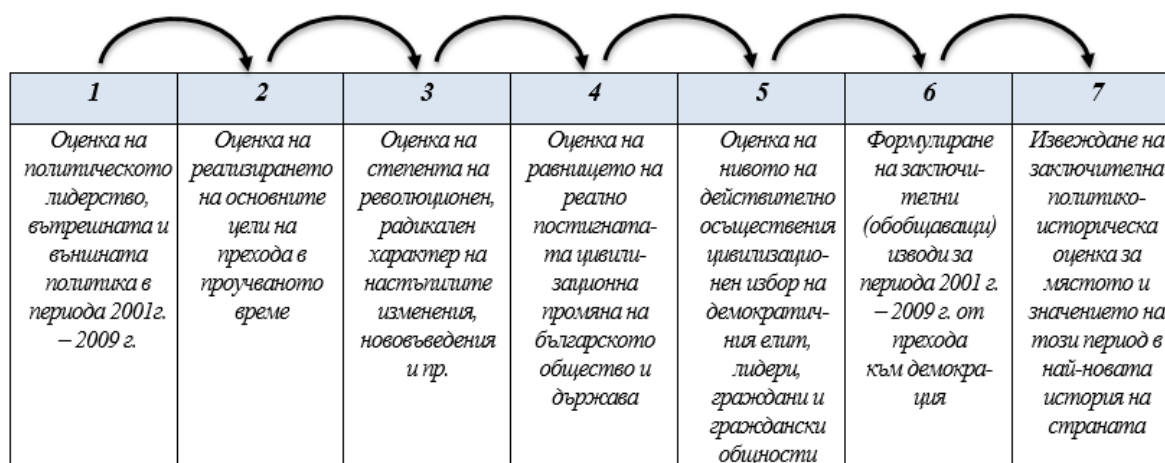
8) Затова няма съвпадение между поколенията, осъществили прехода към демокрация и поколенията, техни наследници и последователи, призвани да постигнат дълбоката и същностна цивилизационна промяна на страната. Лидерите, елита и поддръжниците на Демократичните сили след 1989 г. не само разграждат тоталитарната система и фактически подготвят приемането на България в НАТО и ЕС. Но те създават и един нов свят, нова гражданска общност, от млади и позрели, образовани и креативни последователи на модела на Западната цивилизация. Тази общност, въпреки значимата емиграция, има историческата задача да осъществи в дълбочина и да придвижи на практика цивилизационната промяна по

модернизирането на България и нейното реално завръщане към Западната система след края на социализма (комунизма).

9) Следователно, времевите граници на българския преход към демокрация и една от неговите най-важни цели – приближаване и приобщаване на страната към развитите държави от Западната цивилизация, *исторически не съвпадат: според нас преходът се вмества в периода 1989 г. – 2009 г., а реалната и дълбочинна цивилизационна промяна на излязлата от социалистическия (комунистическия) експеримент България, е сложен процес на продължителна модернизация.* Поради редица обективни и субективни причини (съпротивата на представителите на бившата номенклатурна класа и на обвързаните с тях; историческото изоставане на страната в сравнение с държавите не само от Западна но и от Централна Европа; силното съветско (болшевишко, сталинистко и т.н.) влияние; наличието на големи работнически и земеделски (селски) маси и др.), *така очертаваният модернизационен процес, по наше убеждение, се разполага в рамките на десетилетия историческо време.*

Идеите, възгледите и оценките за периода 2001 г. – 2009 г. са пъстри и разнородни, с различни по съдържание и обхват светогледни, идеологически, ценностни и други акценти. *Фактът, че той е твърде близо както до настоящето, така и до миналите преходни етапи, обуславя неговите характеристики като междинни, със специфично значение. Всичко това обяснява трудността при изработването на обективен анализ и оценка, и предопределя многообразието на различните подходи и позиции.* Обобщено този ключов аспект на нашата изследователска работа ще представим чрез следния теоретико-логически модел:

Схема 4. Теоретико-логически модел на критериите за политико-историческата оценка (и свързаните с тях етапи)

V. ВТОРА ГЛАВА

Нашиите изводи за *същността и спецификата* на българският политически елит и лидерство в края на ХХ и в началото на ХХІ век са следните: **1)** Това са *привилегирани малцинства*, с висок социален статус, които са отдалечени по начин на живот от обикновеното население (масите). **2)** Десният и левият политически елит и лидерство има *власт и легитимност*, различни по произход на придобиването, по мащаби, обхват, сила и пр. **3)** Десният и левият политически елит и лидерство *се различават* по своите идеологии, ценности и символи, системи за възпроизводство и селекция и др. **4)** Десният и левият политически елит и лидерство се характеризират, в различна степен, с власт и

влияние, които *поставят в зависимост от тях*, положението на обикновеното население (масите). **5)** Десният и левият политически елит и лидерство *много трудно се възприемат* от гражданите (индивидите) *като осъзнат и приет еталон за подражание*. Срещу тези елити и лидери, поради редица причини, е налице мисловна и морална опозиция от страна на населението, *отхвърлящо техните действия и компетентности*. **6)** Все пак, в периода на прехода според нас, *има и позитивни примери за адекватна положителна оценка* за думите и делата на отделни представители на елитите и лидерите. Ние считаме, че очертаните до тук аспекти **изразяват същността на българския политически елит и лидерство** в проучваното историческо време.

Друг важен въпрос е този за **неговата специфика**. По наше дълбоко убеждение, *тази специфика се изразява в следното*: **А)** Левият политически елит и лидерство са **„силни, но слаби“**: *силни*, защото зад тях стои икономическата власт на номенклатурата; *но слаби*, защото историческото и геополитическото време след 1989 г. работи за либералната демокрация, *с всичките ѝ неудобства за левия авторитаризъм, и с многото ѝ преимущества и достойнства за гражданите*. **Б)** Десният политически елит и лидерство са **„слаби, но силни“**: *слаби*, защото не успяха да се преборят трайно за икономическата, политическата, медийната и пр. власт; *но силни*, защото *имат подкрепата на демократично мислещите, образовани и осъзнати граждани и граждански общности у нас*.

Ще формулираме горните изводи по още един начин. Според нас, **спецификата** на българското политическо пространство след 1989 г. е тази, че **левият политически елит и лидерство „не иска да слезе“ от „влака на историята“, а десният политически елит и лидерство „не може да се задържи“ в този „влак на историята“ и „да го управлява“** (въпреки благоприятната геополитическа ситуация след края на Студената война).

Затова от една страна, **побеждава цивилизационният избор** за *приближаване и приобщаване на Република България към Западната цивилизация (тоест за историческо завръщане при нея след разпада на социализма (комунизма))*. Но от друга страна, **пътят** за осъществяване на този **цивилизационен избор** се оказва **труден, сложен и драматичен**. Според нас, **този път, както и съдбата на България, в дълбочината си остават задача за младите поколения, защото се простират в още десетилетия на бъдещо модернизационно развитие на страната**.

От своя страна, оценката за политическото лидерство на Симеон Сакскобургготски и Сергей Станишев в периода 2001 г. – 2009 г. от прехода има за предварителна предпоставка *техния произход – монархически и партийно-социалистически (комунистически)*. *Елитарността на този произход според нас, е благоприятно условие за тяхното лидерство – както за функционирането му, така и за неговото възприемане от гражданите (населението)*.

Ние обособяваме три сфери (области), в които се реализира това лидерство: а) в общественото пространство; б) в партийно-политическите дейности и отношения; в) в управлението на българското общество и държава.

Според нас, и в трите сфери **политическото лидерство на Симеон Сакскобургготски и Сергей Станишев е противоречиво и нееднородно**: добри и успешни изяви се редуват със сериозни слабости и пропуски. **Тяхното лидерство е колебливо и разнопосочно, защото**:

1) Те са спорни публични личности, както с позитивна, така и с негативна оценка на публичните им обществени изяви.

2) Те имат одобрението (преимуществено) на партиите си, но в различни периоди заради големи неуспехи слизат от партийно-политическото водачество.

3) Те оглавяват по един цял мандат правителството на Република България, но тяхното управление се оценява нееднозначно.

Ние считаме, че *като лидери Симеон Сакскобургготски и Сергей Станишев имат две главни заслуги:*

1) **Двамата улавят обективните геополитически процеси на Балканите, в Европа и в света. Външнополитическата посока на Република България е в контекста на тези обективни процеси. В резултат на това (както и на дейността на предходните управляващи), през 2004 г. страната става член на НАТО, а през 2007 г. – и на Европейския съюз.**

2) **Двамата подкрепят обективни вътрешни процеси:** а) В рамките на доминацията на либералната идеология *Симеон Сакскобургготски* поддържа **традиционните ценности** (които са исторически съхранени в българската душевност от векове); б) В условията на либералната пазарна икономика *Сергей Станишев* защитава **социалните ценности** (като ценности на общата (общностната) солидарност, на българските социални традиции).

На базата на направения до тук анализ, ще формулираме следните **изводи:**

1) Правителствата, ръководени от Симеон Сакскобургготски и Сергей Станишев осъществяват **определени реформи във вътрешната политика**, но *те имат за резултат „количествен растеж“, а не „качествена промяна“ (съгласно терминологията на Александър Маринов).*

2) По време на техния мандат Република България официално (по документи) се присъединява към НАТО и ЕС, но *до реалното пълноценно и ефективно членство на страната в евроатлантическите структури има още години дълъг път, който трябва да се извърви.*

3) **Постигнатите промени във вътрешната и външната политика имат радикален характер.** Те са в контекста на общото демократично развитие на България след края на 1989 г. Но същевременно тези изменения, нововъведения и пр. са *подготвени от огромна управленска работа на предходния кабинет (1997 г. – 2001 г.),* и са много по-скромни по мащаби от реформите и промените на правителството, оглавявано от Иван Костов.

4) *В проучваното историческо време не е постигната голяма цивилизационна промяна, в дълбочината на българското общество и държава. Затова Република България преди всичко се стреми да се приближи и приобщи към развитите държави от Западната цивилизация, но ѝ предстои още дълъг и труден път, наситен със сложни предизвикателства.*

5) **Чрез членството си в НАТО и в Европейския съюз България слага окончателен край на тоталитарната система на социализма (комунизма), и политически, като държава се завръща към Западната цивилизация (макар и в нейната периферия).**

6) **С всичко това, в периода 2001 г. – 2009 г. е потвърден цивилизационният избор на страната.** Но това се осъществява в контекста на силна национална (местна) специфика: *останки от тоталитарната епоха, влияние на видоизменилата се в новите условия номенклатурна класа и пр.*

7) **Следователно историческото време от 2001 г. до 2009 г. има определено място и значение в най-новата история на България. В него постигнатото върви успоредно с непостигнатото, успехите – с грешките, пропуските и слабостите.**

Затова политическото лидерство на Симеон Сакскобургготски и Сергей Станишев е противоречиво, сложно и нееднозначно, с редуване на успехи и пропуски, на постижения и слабости. То е многолико и многообразно, с преплитане на различни (и често противоположни) черти и прояви. Ето защо те не успяват да се изкачат до висотата на голямото, истинско, автентично политическо лидерство, което тогавашното, преломно историческо време, е изисквало от тях.

Какви са причините, за това, че в периода 2001 г. – 2009 г. от прехода, не се осъществява качествено развитие (забележим прогрес) на българското общество и държава? Според нас те са множество, но има една основна:

Тази причина е, че Симеон Сакскобургготски и Сергей Станишев не водят упорита борба срещу номенклатурната класа от епохата на социализма (комунизма), и нейните наследници, обвързаните с нея и пр. По време на лидерството им се ширят мрежи от приятелски, роднински, землячески и т.н. свързаности. Те подменят съзидателното трудолюбие, креативността, личностната промяна, без които е невъзможно (неосъществимо) лично и обществено развитие. Това адаптивно имитиране на Западноевропейския жизнен модел за протичането и осмислянето на човешкия живот от посочените мрежи и свързаности, е една от големите причини за изоставането на страната. Важен е и фактът, че номенклатурната класа, и роднинските, земляческите, приятелските и пр. мрежи, са дълбоко и неразривно свързани. Те правят невъзможно създанието и деловитостта от Западен тип.

Всички представени, анализирани и осмислени до тук аспекти, обусловиха нашата оценка за политическото лидерство на Симеон Сакскобургготски и Сергей Станишев (2001 г. – 2009 г.) Това лидерство има място в най-новата история на страната, но то е твърде нееднозначно, спорно и противоречиво.

VI. ТРЕТА ГЛАВА

Двете правителства, управлявали страната в изследвания период – на НДСВ и ДПС (2001 г. – 2005 г.) и на БСП, НДСВ и ДПС (2005 г. – 2009 г.) – **работят при благоприятните условия на осъществените радикални реформи от предходното правителство на ОДС (1997 г. – 2001 г.).** Тяхната политика е повече регулираща и балансираща състоянието на обществото и държавата, отколкото радикална и реформистка. Въпреки това, в хода на своята дейност те инициират и реализират някои реформи, които дават първична представа за вътрешната им политика.

За да направим равностойна на дейността на кабинета на НДСВ и ДПС (2001 г. – 2005 г.), ще очертаем, от наша гледна точка, най-важните негови резултати:

А) Политически и административно-управленски резултати

1) Преодоляване на двуполюсния (двупартийния) модел. Чрез това се прекратява постоянното редуване на СДС и БСП в управлението на страната, превърнало се в политическа традиция у нас след 1989 г. Премахва се гарантираната сигурност на тези партии в упражняването на властта. Утвърждава се политическият център. 2) Разкриване преимуществата на балансиращия управленски подход, съчетаващ десни икономически практики и леви социални програми. 3) Преодоляване на острата политическа агресия. 4) Въвеждане на позитивизъм в политическите отношения. Чрез него участниците в политическия процес се възприемат като партньори, а не като кръвни врагове. 5) Разкриване преимуществата на толерантността в политическите дебати. 6) Провеждане на политика за историческо помирение и затваряне страницата

на миналото. 7) Правителството на НДСВ и ДПС има определени резултати и в административно-управленските реформи (опит за подобряване на условията за бизнес).

Б) Социално-икономически резултати

В социално-икономическата политика на правителството на НДСВ и ДПС се очертават следните резултати: 1) Постигане на икономическа и финансова стабилност. 2) Последователна политика за намаляване на данъците. 3) Създаване на благоприятна среда за бизнеса. 4) Продължаване на приватизацията. 5) Привличане на значителни по размер чуждестранни инвестиции. 6) Нарастване на БВП. 7) Спадане на безработицата. 8) Нарастване на доходите. 9) Увеличаване на потреблението. 10) Нарастване на социалните трансфери.

В) Резултати в национално-етническата сфера

При своето участие в управлението на страната правителството на НДСВ и ДПС, утвърждава **правилен подход** към национално-етническите отношения. След 1989 г. в тази сфера възникват **редица негативни явления**: 1) Тотално се отрича социалистическият патриотизъм. С това се прекъсват държавно-политическите традиции (както след 9.IX.1944 г.), което поражда **липса на приемственост и прояви на радикализъм в сферата на държавността**. 2) **Обезличава се значението на българското историческо минало – като фундамент на държавността и същина на политическата социализация на младите поколения**. 3) **В условията на криза българската култура и традиции не се подпомагат съществено. Те са смазани от нашествието на чужди образци на масовата и елитарната култура**. 4) **Полагат се усилия да се разедини и отслаби Българската православна църква и др.**

При това започват да действат демографски, икономически, социални, външнополитически и други тенденции, в резултат на които в бъдеще българският етнос да е възможно да загуби водещото си място в държавата. Тоест в по-близка или в по-далечна перспектива в страната реално може да набере сила и скорост и да се осъществи процес на подмяна на етническото българско население.

Национално-етническата сфера има определено място в управленската дейност на правителството. Национално-етническите проблеми се разгръщат като значима политика. **Най-важната ѝ цел е да се съчетаят гарантирането на правата на етническите общности със запазването на българския национален характер на държавата.**

Г) Резултати от сферата на културата и образованието

При участието на правителството на НДСВ и ДПС в българската политика има място **съхранението и развитието на българската култура и образование**. Редица инициативи са насочени към запазване на техния самобитен и оригинален характер. Същевременно се подкрепя отварянето на България към Балканите, Европа и света и свързаната с това межкултурна и образователна комуникация – в регионален, европейски и световен мащаб.

Д) Резултати от сферата на религията и ценностите

При управлението на НДСВ и ДПС се подчертава **значението на християнството (и на другите големи религии), както и на традиционните ценности**. Има място и **популяризирането на класическия Западноевропейски жизнен модел сред населението, включващ инициативност, съсредоточен, упорит и делови, личен професионален труд, почтеност, скромност, спестяване и още редица други християнски (религиозно-нравствени) ценности (доста по-рано този класически Западен (Западноевропейски) жизнен модел се представя и разпространява у нас от Демократичните сили (СДС и др.).**

За да направим равностметка на работата на правителството (екипа) на БСП („Коалиция за България“), НДСВ и ДПС (2005 г. – 2009 г.), ще обобщим неговите най-съществени резултати. Ние считаме, че тези най-важни резултати при осъществяване на реформите във вътрешната политика, са:

А) Политически и административно-управленски резултати

В тях според нас, като най-значими се открояват следните аспекти: 1) Налагане на политическия принцип за коалиране (коалиционност) и съгласуване на позициите на разнородните, но съвместно участващи в управлението партии. 2) Разкриване преимуществата на балансирания управленски коалиционен подход, съчетаващ защитата на личните и партийни позиции с компромиси. 3) Наличие на добро политическо и експертно равнище на правителството, което същевременно изразява мястото и тежестта на БСП („Коалиция за България“), НДСВ и ДПС. 4) Утвърждаване на толерантност и позитивизъм в политическите отношения. 5) Усилия да се прокарат социални механизми за защита на уязвимите групи. 6) Стремение да се подобри административният капацитет на управленските структури. 7) Опити за координиране на вътрешната политика с изискванията на Европейския съюз, съгласно механизмите за наблюдение и проверка на страната.

Б) Социално-икономически резултати

В социално-икономическата политика на правителството на БСП („Коалиция за България“), НДСВ и ДПС (2005 г. – 2009 г.), ще очертаем следните резултати: 1) Постигане на икономическа и финансова стабилност (до кризата от 2008/2009 г.). 2) Провеждане на реформа в данъчната сфера чрез приемането и прилагането на: а) Закона за данък върху добавената стойност; б) Закона за данъците върху доходите на физическите лица. 3) Привличане на чуждестранни инвестиции. 4) Увеличаване на външнотърговския стокообмен. 5) Нарастване на БВП. 6) Спадане на безработицата. 7) Увеличаване на доходите. 8) Нарастване на потреблението. 9) Нарастване на социалните услуги и трансфери. По такъв начин при това правителство, акцентът е върху социалната политика. Но според редица експерти порасналите социални разходи подриват принципите на икономическата ефективност и са условие за бъдещи кризисни явления.

В) Резултати в национално-етническата сфера

Правителството на тройната коалиция, продължава политиката за включване на представители на етническите общности у нас (главно на българските турци и мюсюлмани), в различни равнища на властта. Същевременно социалната и образователната политика на кабинета е насочена към подпомагане на слабоимотните и трудни за образование слоеве. В резултат на това солидни помощи получават голямо множество от ромски семейства.

В периода 2005 г. – 2009 г. продължава насоката за формиране на единна гражданска нация – на базата на интеграция на населението около либералните (европейските) ценности. От друга страна, налице са усилия за съхранение на българското историческо и културно ядро в тази създаваща се гражданска нация.

Г) Резултати от сферата на културата и образованието

Правителството на БСП, НДСВ и ДПС води активна политика на синтез между добрите европейски практики в сферата на културата и образованието, и съхраняването на традиционни и доказали се, български стратегии и прийоми в тези области. Водеща роля в това имат двамата министри – проф. д-р Даниел Вълчев (министър на образованието и науката) и известният актьор проф. Стефан Данаилов (министър на културата).

Същевременно *значими трудности среща въвеждането на пазарни (либерално-икономически) методи за оценка и последващо финансиране на културните и образователните дейности и произведенията чрез тях продукти.* Затова според нас, като цяло, въпреки положените усилия, *остават нерешени редица проблеми в културната и образователната сфери.*

Д) Резултати от сферата на религията и ценностите

В периода 2005 г. – 2009 г. продължава политиката за вписване на религиите у нас в системата на либералната идеология и свързаните с нея либерални (европейски) ценности. Същевременно *се запазва мястото и значението на Източното православие като традиционно за страната ни вероизповедание.*

Успехи бележи процесът на социализация на младите поколения чрез либералните икономически, социални, познавателно-креативни, индивидуалистично-нравствени и други ценности. Българските млади хора се формират като отворени към света и чуждите култури, активни и действени, толерантни и индивидуалистични личности, с ясни и прагматични представи за стойността на труда и удоволствията и с високи нива на самоувереност и самочувствие.

Следователно в изследваното историческо време (2001 г. – 2009 г.) протича специфичен управленски процес по провеждането на реформи във вътрешната политика. Осъществени са само ограничени реформи, които не разрешават в дълбочина проблемите на българското общество и държава – тогава и в перспектива. Същевременно периодът от 2001 г. до 2009 г. е част от цялостния процес по демократизация, който съдържа както положителни тенденции от предходния етап (1997 г. – 2001 г.), така и свои собствени насоки. Ето защо дълбокото му осмисляне изисква той да се разглежда като единство от реформи и напредък, статичност и застой, регрес и връщане назад. Но основният извод е, че демократичните промени са всеобхватни, като засягат както живота на отделния човек, така и функционирането на обществото и държавата. Те разкриват, че вече не може да има връщане към тоталитаризма – България е осъществила цялостен процес на последователна и повсеместна демократизация. Затова ние считаме, че чрез извършените (ограничени) реформи страната окончателно е предопределила и изразила стремежа си за постепенно цивилизационно приближаване и приобщаване към развития Западен свят (тоест за историческо завръщане при него след разпада на социализма/комунизма).

Определянето на мястото и значението на проведените реформи във вътрешната политика (2001 г. – 2009 г.), се обуславя от редица фактори: 1) Огромна реформаторска дейност на предишния кабинет (1997 г. – 2001 г.), която има силно последващо влияние и значение. 2) Благоприятно въздействие на подготовката за приемане на страната в Европейския съюз и НАТО и първите години от членството. 3) Наличие на добро експертно равнище на управляващите във визирания период. 4) Силни позиции и влияние върху вътрешната политика на представители и наследници на бившата номенклатурната класа и на обвързаните с тях. 5) Наличие на мрежи от роднински, землячески и т.н. свързаности, които блокират професионализма и деловитостта от Западен тип. 6) Силна за мащабите на страната корупция. 7) Отражение на различните остри политически сблъсъци и политическо премерване на силите върху вътрешната политика, и в частност върху процеса на подготовка и реализиране на реформите и др.

Поради тази очертана ситуация, както и заради малкия мащаб на извършените реформи (2001 г. – 2009 г.), *те имат позитивно, но много скромно място и ограничено значение в най-новата история на България. Затова двете правителства, управлявали страната в проучвания период, постигат определен количествен растеж, но не успяват да осъществят качествено развитие на българското общество и държава.*

VII. ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

По-далечната и по-близката среда на българската външна политика, с присъщите ѝ същност и специфика, през първото десетилетие на XXI век има важно значение за Република България, за нейните външнополитически инициативи, за защитата на българските национални интереси.

В такъв ред на мисли стои въпросът: *Кои са коренните интереси на българското общество и държава в областта на международните отношения през XXI век?* По този въпрос са писали множество автори и е налице богата и разнообразна аргументация. Според нас, *исконните български национални интереси в началото на XXI век, а и днес, са: Република България не трябва да подкрепя глобална, континентална или регионална сила, която би могла да я тласне към военен сблъсък в границите на българската територия, въздушното пространство и териториалните води. Тоест, Република България не бива да подкрепя чуждестранни домогвания, които биха довели до военни атаки срещу населението на страната, инфраструктурата и др. Република България, а в по-широк смисъл – и регионът на Балканите, не трябва да бъдат военна арена за силовите сблъсъци между глобалните, континенталните и регионалните сили, както и между държави – техни сателити. При все по-мощното съперничеството между тях не бива да се допуска Република България и нейното население да бъдат пожертвани в името на нечии чужди (чуждестранни) интереси.*

Присъединяването на Република България към НАТО е цивилизационен избор. Членството в Северноатлантическия алианс е огромен цивилизационен успех за българското общество и държава – в контекста на сложната ситуация след разпада на Съветската система и на свързаната с нея организация за сигурност – Варшавския договор. Според нас, малки държави като България много трудно биха гарантирали сами националната си сигурност – чрез политика на неутралитет, неявна (скрита) подкрепа за определени големи държави или съюзи и др. Такъв тип позиция предполага една страна да е международен център (финансов, външнополитически, културен и пр.) – както Република Австрия, Швейцарската конфедерация и др. Това, както и наличието на тежки икономически, политически, социални, демографски, и още множество други нерешени проблеми у нас, поставя остро въпроса за избор на ориентация и поведение в сферата на сигурността и отбраната.

Стремещът за приближаване и приобщаване към развитата Западна цивилизация в хода на демократичните промени е изборът, който Република България започва да прави в края на 1989 г., и който продължава и в настоящето. Той има своя реализация в системата за национална сигурност и отбрана и се изразява в последователни и упорити усилия за присъединяване на страната към НАТО и за осъществяване на свързаните с това реформи. Според нас, този цивилизационен избор е верен и правилен, защото: 1) дава солидни гаранции за осигуряване на националната сигурност на Република България в сложни и конфликтни ситуации; 2) свързва българската държава с най-успешната организация за сигурност в настоящето – Северноатлантическия договор; 3) предоставя възможности за подобряване на

отбранителните способности на Българската армия чрез различни форми на сътрудничество между държавите-членки, както и чрез участие в „процеса на трансформация на НАТО за адаптиране към новите предизвикателства“, инициран на срещите на върха на НАТО в Прага (2001), Истанбул (2004 г.), Рига (2006 г.) и др.

Присъединяването на Република България към Европейския съюз също е цивилизационен избор. Приемането на страната в Европейския съюз на 1 януари 2007 г. и последвалите години на адаптация към неговите структури пораждаат тенденциите на реалната ѝ интеграция в Съюза. Всичко това е **голям цивилизационен успех за българското общество и държава – въпреки, че и днес предстои да бъде извървян още дълъг и сложен път.** Действителното приближаване и приобщаване на България към Западната цивилизация предполага още много усилия. Същевременно след края на Съветската система и прекратяването дейността на нейната икономическа организация СИБ (Съвет за икономическа взаимопомощ), **присъединяването на Република България към Европейския съюз е най-правилното външнополитическо решение.** Със своето *междино географско положение, природни ресурси, демографски потенциал, икономическа сила и пр., страната не би могла да съществува независимо и самостоятелно, нито да води стабилна и успешна вътрешна и външна политика.* От друга страна, още от Възраждането започва възприемането на Европа в положителен, ценностен смисъл. Това е традиция, която въпреки историческите превратности, съпътстващи развитието на българското общество и държава, продължава и през XX и XXI век – особено сред образованите и заможни слоеве.

Всичко това обяснява дълбокия и продължителен стремеж за приближаване и приобщаване на България към развитата Западна цивилизация, тоест за историческо завръщане към нея след края на социализма (комунизма). *Упоритите усилия по приемането на страната в Европейския съюз въплъщават този стремеж, който е и нейният европейски цивилизационен избор.* **Ние считаме, че очертаваният български цивилизационен избор е верен и правилен, защото:** **1)** прави Република България част от общността на европейските нации и държави, обединени в единен Съюз; **2)** дава гаранции за продължаване на демократичният път на страната във всички сфери – политическа, икономическа, социална, културна и др., чрез адаптиране и хармонизиране на съответните национални области с достиженията на развитите европейски държави и Съюза като цяло; **3)** подпомага българската вътрешна и външна политика чрез различни форми на сътрудничество между държавите-членки, чрез съгласувани общоевропейски инициативи, чрез трансфер на финансови средства, практики на доброто управление, образователни и обучителни програми, културни проекти и др.; **4)** дава на българския елит и лидери модели на автентично политическо лидерство, на примери за разрешаване на сложни наднационални проблеми, на способности за диалог, за приемане на компромиси и постигане на консенсуси (въпреки различията), за водене на отговорна политика и др. Изведените от нас преимущества от участието на Република България в ЕС са видни и в предприсъединителния етап, но особено силно те се открояват в периода на пълноправното членство след 1 януари 2007 г. По своята същност те разкриват факта, че **присъединяването на българската държава към Европейския съюз изразява дългогодишните усилия за осъществяване на цивилизационния избор на страната за приближаване и приобщаване към Западната цивилизация (въпреки явната или прикрита съпротива у нас срещу управленските норми, принципи и правила и др., изисквани и налагани в Европейския съюз).**

За да направим *равносметка* за дейността на двете правителства в областта на външната политика в периода 2001 г. – 2009 г., ще представя, от наша гледна точка, *техните най-значими резултати*:

А) Присъединяването към НАТО и Европейския съюз. Българската външна политика в това отношение е *безспорен успех за страната*. Съгласно **Румен Кънчев** с края на Студената война се разпадат: СССР, СИВ, Варшавският договор, световната комунистическа система, съветският политико-икономически модел.⁵ При възникналата ситуация на нестабилност Западните демокрации и САЩ предприемат: 1) Разширяване на НАТО. 2) Разширяване на Европейския съюз. Тези позитивни стратегии на Запада са насочени към интеграцията на източноевропейските държави.⁶

Успешното приемане на Република България в евроатлантическите съюзи е резултат от действията на редица правителства, държавни институции, неправителствени организации и пр. Членството на страната в тях е голям успех за демократичния политически елит, лидери, граждани и граждански общности у нас. Същевременно, съгласно Румен Кънчев, „Източна Европа е най-уязвимата зона на ЕС и НАТО.“⁷ Тя се намира „по периферията на ЕС и НАТО, където е най-уязвимото място на една геополитическа общност.“⁸ Това означава, че България стриктно трябва да спазва ангажиментите си към двата Съюза. Затова външната политика на страната в проучвания период не само постига членство в тях, но и се стреми да изпълнява отговорностите на българската държава към политиките на Европейския съюз и НАТО.

Б) Отношенията с Русия (Руската федерация). *Българската външна политика в това направление, според нас се опитва да постигне баланс в отношенията, въпреки вече оформилите се големи различия.* В края на XX и началото на XXI век Република България се стреми да се завърне в Западната цивилизация. Като част от Европейския съюз и НАТО тя се движи в друга военна, икономическа, политическа и пр. посока.

Същевременно, по думите на **Румен Кънчев** „Победителите в Студената война, западните либерални демокрации поканиха Русия в своите съюзи, разбира се при определени условия, които Кремъл в крайна сметка не прие“.⁹ *Тази ситуация разкрива, че балансът в отношенията между Република България и Русия (Руската Федерация) не винаги е възможен. Управлявалите страната правителства в проучвания период 2001 г. – 2009 г. полагат сериозни усилия в този външнополитически аспект.*

В) Отношенията с Балканските държави. *В проучвания период страната се стреми да води добри и ползотворни отношения с държавите от региона на Балканите, но това не винаги ѝ се отдава.*

Г) Отношенията с арабските страни. Външната политика на Република България в това направление е насочена към съживяване на контактите с арабските страни. Тя цели

⁵ **Румен Кънчев** – „Преходът в геополитическо отношение“. – В: Кръгла маса на ЕАСЦ на тема „Тридесет години демокрация – откъде започнахме, какво постигнахме и къде искаме да бъдем“. – В: https://www.facebook.com/EASCbg/videos/гледайте-на-живо-кръглата-маса-на-саец-тридесет-години-демократия-откъде-започна/1793849987415359/?locale=es_LA

⁶ Пак там.

⁷ **Румен Кънчев** – „Инициативата „Три морета“ е важна колкото за ЕС, толкова и за Русия“. – В: <https://faktor.bg/bg/articles/prof-rumen-kanchev>

⁸ Пак там.

⁹ **Румен Кънчев** – „Светът ще следва тенденцията към многополярност с два ключови съперника – САЩ и Китай, и една пригласяща им ядрена сила Русия“. – В: <https://faktor.bg/bg/articles/prof-rumen-kanchev-svetat-shte-sledva-tendentsiyata-kam-mnogopolyarnost-s-dva-klyuchovi-strategicheski-sapernika-sasht-i-kitay-i-edna-priglasyashta-im-svetovna-yadrena-i-voenna-sila-rusiya>

постигане на ползотворни и взаимноизгодни двустранни отношения, въпреки въпроса с българските медии в Либия.

Ще определим мястото и значението на външната политика на страната чрез следните акценти:

- I. Външната политика на Република България в изследвания период е ориентирана към едни от най-могутните съвременни съюзи – ЕС и НАТО, които са доминирани от световната сила – САЩ, и от могъщите европейски държави.
- II. **Евроатлантическите структури са ключов фактор за модернизиране на българското общество и държава чрез различни по вид социални промени. Те влияят благотворно върху цивилизационните характеристики на страната.**
- III. Съвременният свят съдържа все по-отчетливи тенденции към многополярност, от еднополюсен той постепенно се превръща в многополюсен свят. В този смисъл предимно правилна е българската външна политика на Балканите и спрямо Русия (Руската Федерация) в проучваното историческо време.
- IV. **Цикличните кризи на структури в обществата могат да ги разрушат, но и да ги обновиат чрез нови импулси за развитие. Западните либерални общества и държави имат потенциала за едно такова обновление.** Според нас той се корени в значителните достойнства и преимущества на либералния обществен модел.

Следователно Република България „просто трябва да продължи напред“, като неделима част от Европейския съюз и НАТО. Същевременно ще отбележим, че тази външна политика е подготвена от предходни правителства (най-вече във времето от 1997 г. до 2001 г.), както и от дълбоката ориентация на целия демократичен елит, лидери, граждани и граждански общности към Западната цивилизация.

VIII. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Преходът към демокрация в Източна Европа, и в частност у нас, е коренно (из основи) преустройство на обществената и държавната системи на бившите европейски социалистически страни и има характер на революция. Неговата насоченост изразява дълбоката им, цялостна и категорична ориентация към Западната цивилизация. Република България е част от тази ориентация, въпреки наличието на отделни колебания в хода на промените. В такъв аспект изследваното от нас историческо време от 2001 г. до 2009 г. носи общите закономерности на българския преход, но притежава и свои особености и специфика.

Разглеждайки обстойно периода 2001 г. – 2009 г. от прехода, **ние потърсихме отговор на редица въпроси, най-важни от които са следните:**

1) Какво представлява и как функционира политическото лидерство в това историческо време (Симеон Сакскобургготски и Сергей Станишев)? Какви най-важни реформи са осъществени в сферата на вътрешната политика и кои процеси те обуславят? Какви най-значими инициативи са предприети в областта на външната политика и с кои международни процеси те са свързани? Тези въпроси са свързани и с няколко подвъпроса:

а) Какви са основните цели на българския преход към демокрация и как те се реализират в очертания етап?

б) Доколко революционни и радикални са осъществените изменения, нововъведения и пр.?

в) Каква е реалната цивилизационна промяна в етапа 2001 г. – 2009 г. от прехода? Какъв е действително постигнатия напредък?

г) В каква степен е осъществен тогава цивилизационният избор на българския демократичен елит, лидери, граждани и граждански общности за приближаване и приобщаване на страната към развитата Западна цивилизация и за историческото завръщане при нея след края на социализма (комунизма)?

2) Какви са изводите за периода 2001 г. – 2009 г. от прехода към демокрация? Какво е неговото място и значение в най-новата история на страната?

Поставените въпроси, **в контекста на нашето изследване, са изразени схематично в теоретико-логическия ни модел за критериите за изработване на политико-историческата оценка и свързаните с тях етапи**¹⁰. Във връзка с това *формулираме следните изводи:*

На първо място, в етапа 2001 г. – 2009 г., политическото лидерство е свързано с управлението на **Симеон Сакскобургготски** (министър-председател от 2001 г. до 2005 г.) и **Сергей Станишев** (министър-председател от 2005 г. до 2009 г.). *Според нас, въпреки усилията, които полагат, те не успяват да покажат достатъчно мащабен потенциал на автентични, големи политически лидери. Затова и не успяват да са равностойни на потребностите и изискванията на тогавашното, преломно историческо време.*

На второ място, в периода 2001 г. – 2009 г., са осъществени **ограничени реформи – в сферите на данъците, административното обслужване и др.** Улеснени са условията за бизнес на фона на благоприятната стопанска конюнктура към тогавашния момент (до финансово-икономическата криза от 2008/2009 г.). Приложени са по-отчетливи пазарни механизми към областта на данъчната политика. Направен е опит да се подобри административния капацитет на публичните структури на управлението и др. *Но по същество, по обхват и мащаби, управлявалите тогава правителства не са реформаторски. Те използват динамичния положителен тласък на предходните сериозни и всеобхватни реформи на правителството на ОДС (1997 г. – 2001 г.), ръководено от Иван Костов.*

На трето място, в етапа 2001 г. – 2009 г. от прехода, е проведена **успешна външна политика**. В резултат на нея през 2004 г. **Република България е приета за член на НАТО**, а през 2007 г. **тя става член и на Европейския съюз**. Водена е активна добросъседска политика в *региона на Балканите*. Съхранени са контактите с Руската федерация и с арабските страни. *Доминиращата евроатлантическа насоченост на българските външнополитически инициативи е обусловена от благоприятната геополитическа среда тогава, както и от дългогодишните предхождащи усилия на Демократичните сили в посока към НАТО и ЕС.*

На четвърто място, ние формулираме извода, че периодът 2001 г. – 2009 г. от прехода **има предимно позитивна значимост за България и извеждаме (въпреки наличните слабости и пропуски), заключителна положителна оценка за мястото и значението на този период в най-новата история на страната.**

По такъв начин нашето изследване потвърди формулираните в увода четири работни хипотези.

В периода 2001 г. – 2009 г., макар и **неравномерно и недостатъчно, се реализират основните цели на българския преход към демокрация. Осъществените изменения и нововъведения имат радикален характер, но той е много по-малък и по-скромен в сравнение с предшното правителство (1997 г. – 2001 г.). Затова цивилизационната промяна, която е извършена в периода 2001 г. – 2009 г. от прехода, е недостатъчна и**

¹⁰ Вж. по-подробно в: Първа глава, Схема 4., стр. 60.

ограничена. Сполучливи управленски практики се допълват от *дефицит на компетентност, липса на необходимия политико-управленски и административен опит, преимуществено решаване на частни проблеми и др.*, което поражда редица диспропорции. *Срещу по-дълбоката цивилизационна промяна стоят и непреодолените останки от тоталитарното минало* – като солидни позиции и влияние на бившата номенклатурна класа и на свързаните с нея личности и групи; стил на мислене и манталитет сред възрастните поколения и пр. От друга страна, *в проучвания период действат редица обществени фактори, които пречат на по-голямата цивилизационна промяна:* недобре функциониращо гражданско общество; дефицит на гражданска политическа активност по национални и регионални въпроси и проблеми; липса на солидна и стабилна средна класа; голяма за мащабите на страната емиграция на млади и зрели активни българи; наличие на население с недостиг на демократични ценности и осъзнатост; на икономическа инициативност и действеност; на достатъчна образованост и култура и др.

Всички изложени до тук обстоятелства (както и редица други), ни позволяват да обобщим, че ***в периода 2001 г. – 2009 г. от прехода Република България става част от НАТО и Европейския съюз, постига икономически стабилна макрорамка, осъществява определени реформи – но е извървяна само една, и то неголяма, част от пътя за реално приближаване и приобщаване към развитите държави от Западната цивилизация.***

Направеният анализ предопределя и ***отличителните признаци на цивилизационната промяна на Република България в периода 2001 г. – 2009 г. от прехода към демокрация. Според нас те са:***

а) Представителен (външен) характер на цивилизационната промяна – страната политически и дипломатически става част от евроатлантическите организации и институции на Западната цивилизация, но реалната ѝ (фактическа) принадлежност изисква многогодишни усилия и работа в различни посоки.

б) Частичен (ограничен) характер на цивилизационната промяна – от големите преимущества на Западната цивилизация в изследвания период се възползват само елитните групи от стария и новия елит, а не цялото население (поради забавени или половинчати реформи, грешки на лидерите, необходимост от историческо време и пр.).

в) Непълнен (неконсолидиран) характер на цивилизационната промяна – не е постигната пълна (цялостна) консолидация на населението и елита около значимостта на приобщаването към Западната цивилизация – заради наличие на авторитарно-социалистически геополитически възгледи и ценности; неспособност за обективна преценка за края на Студената война и последствията от него и пр.

Направеното обобщение за цивилизационната промяна предполага ***формирането на оценка за цивилизационния избор на Република България през периода 2001 г. – 2009 г. от прехода към демокрация.*** Според нас, тя съдържа следните изводи:

1) Разпадът на Съветската система и началото и хода на демократичните промени у нас предизвикват ***преориентация на страната.*** Тя се изразява в ***цивилизационен избор за изграждане на проспериращо общество и държава по модела на Западната цивилизация.***

2) Във времето на прехода, и в частност в периода 2001 г. – 2009 г. от него, ***са предприети определени реформи, инициативи, промени и пр., които имат за цел приближаване и приобщаване на Република България към развитите държави от Западната цивилизация.*** Но този процес има не само поддръжници, а и критици. Това,

както и допуснатите грешки и тежкото наследство от социализма (комунизма), предопределя *по-скромните и по-ограничени резултати по пътя към желаната цел.*

3) Въпреки това *е направен опит, положени са значими усилия, за историческо завръщане на страната към Западната цивилизация, след разпада на тоталитарната система.* Но Република България от края на ХХ и началото на ХХІ век е твърде различна от Царство България до преврата от 9.IX.1944 г. След края на Втората Световна война радикално се променя и Западната цивилизация. *Затова според нас, историческото завръщане е и всеобхватно модернизиране – един път към бъдещето, който зависи от целокупните усилия на лидерите, елита и населението. Той не е нещо окончателно, веднъж постигнато, а е постоянна промяна и постоянно развитие.*

Следователно в проучвания период са предприети определени действия за осъществяване на цивилизационния избор на страната, но според нас те не са достатъчни като замисъл и не са категорични като изпълнени цели и задачи.

В заключение на *очертаните аспекти, ние считаме, че най-същественният извод за реализирането на цивилизационния избор на Република България за приближаване и приобщаване към развитата Западна цивилизация и за историческо завръщане при нея след края на социализма (комунизма), е следния: необходимо е съчетаване на модернизирането на българското общество и държава по Западен модел със съхраняването на историческите и националните устои на страната – българският език, история, култура, изконни ценности, национален дух, държавни традиции и пр. (така, както е осъществено това до 9.IX.1944 г.)*

Периодът 2001 г. – 2009 г. от прехода е важен за българското общество и държава поради стремежа за приемането на Република България в НАТО и Европейския съюз, за утвърждаването на демократичните (европейските, либералните) ценности и др. Въпреки многото управленски пропуски и слабости, това е позитивен период на развитие, двигател на което са и онези, ръководили държавата във времето от 1997 г. до 2001 г. Изследваният период има определено положително място и значение в най-новата история на страната.

По такъв начин в хода и в обобщение на извършеното от нас проучване се потвърди неговата работна теза и се постигна целта на дисертационната ни работа.

В хода на изследването се откри и *присъствието на твърде спорни и дискуссионни моменти.* Те изразяват *наличието на противоположни гледища, на алтернативни подходи по определени въпроси.* Ние считаме, че най-отчетливи от тях са следните:

I. Основен спорен въпрос е представянето на Русия и нейния Евразийски проект като по-добра алтернатива от Западната цивилизация.

II. Друг спорен въпрос е критиката срещу западния тип демокрация като политическа и обществена уредба с множество преимущества.

III. Значим и спорен въпрос е и възгледът за липса на истинско, голямо, българско политическо лидерство в подкрепа на усилията за приближаване и приобщаване към Западната цивилизация.

Ние считаме, че очертаните по-горе три основни дискуссионни зони предполагат по-нататъшно обстойно и задълбочено проучване и изразяват линията за бъдещо продължаване и доразвиване на проблемите, поставени в настоящата дисертация.

В обобщение на извършената работа, най-важните ни заключения (резултати) са следните:

(1) В проучвания период 2001 г. – 2009 г. направените преобразования са скромни и ограничени.

(2) Управлявалите тогава правителства и лидери не са реформаторски. Те се възползват от силата на осъществените от ОДС (1997 г. – 2001 г.) радикални и повсеместни реформи, чиито позитивни резултати имат последващо времево проявление.

(3) Най-голямо постижение е приемането на Република България в НАТО и в Европейския съюз, което е подготвено и от продължителната и последователна предходна работа на Демократичните сили.

(4) В откритите аспекти в проучвания етап се разкрива цивилизационната промяна на страната и осъществяването на нейния цивилизационен избор (този избор е повторен, както в периода до 9.IX.1944 г.); и се определя положителна оценка за изследваното време.

Ще направим заключителна равностметка на извършеното от нас проучване, като очертаем изработените страни (аспекти) на дисертационния труд:

1. *Изградихме цялостна система на работата, като обосновахме: същността и спецификата на изследването; структурата му и неговите главни аспекти; методологията, методиката и избраната съвкупност от методи; приетите ограничения. Изработихме интегрален модел на изследователската работа.*

2. *Построихме теоретични основи на изследването, като за базисни приехме идеите и възгледите на Ралф Даренфорд и Робърт Дал. Изработихме логически основи на дисертационния труд чрез формулиране на основните понятия (термини) и теоретико-логически модели.*

3. *Представихме историческия контекст (среда) на периода 2001 г. – 2009 г. от прехода към демокрация у нас, като систематизирано очертахме основните етапи (фази) на прехода. Изложихме най-значимите идеи за неговите времеви граници.*

4. *Предложихме обща характеристика на идеите и възгледите за българския преход към демокрация, и в частност за периода 2001 г. – 2009 г., от него. Изложихме и: идеите и възгледите за политическото лидерство тогава; за проведените реформи във вътрешната политика; за инициативите във външната политика на страната.*

5. *Осъществихме проучване и представяне; анализ; осмисляне и оценка на:*

а) Политическото лидерство в Република България за времето от 2001 г. до 2009 г. (Симеон Сакскобургготски и Сергей Станишев);

б) Най-важните реформи, проведени във вътрешната политика на Република България за периода 2001 г. – 2009 г., както и свързаните с тях базисни процеси;

в) Успехите и проблемите (най-значимите инициативи) във външната политика, водена от правителствата на Република България от 2001 г. до 2009 г., както и основните международни процеси, от които страната е част.

6. *Определихме основните цели (според нас) на българския преход към демокрация. Очертахме реализирането им в периода 2001 г. – 2009 г. от него.*

7. *Разкрихме радикалният, преломен характер на прехода към демокрация у нас, и в частност на постигнатите изменения, нововъведения и пр. в етапа 2001 г. – 2009 г.*

8. *Проследихме реално постигната цивилизационна промяна на българското общество и държава в това историческо време (изразена най-силно чрез членството в НАТО и Европейския съюз). Очертахме действително извървения цивилизационен път на страната тогава.*

9. *Разкрихме степента на фактическото осъществяване на цивилизационния избор на демократичния елит, лидери, граждани и граждански общности във визираното време за приближаване и приобщаване на българското общество и държава към Западната цивилизация, и за историческото им завръщане при нея след разпада на социализма (комунизма).*

10. *Формулирахме заключителни (обобщаващи) изводи за етапа 2001 г. – 2009 г. от прехода към демокрация у нас. Изведохме заключителна политико-историческа оценка за мястото и значението на този период в най-новата история на страната.*

IX. ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. За първи път в българската научна литература е изследван периодът 2001 г. – 2009 г., обхващащ аспектите на политическото лидерство, външната и вътрешната политика.

2. Изследван е периодът 2001 г. – 2009 г. с акцент постигането на европейските цивилизационни ценности от България в контекста на членството ѝ в Европейския съюз.

3. За първи път е изследвана необходимостта от съхраняване на българските исторически и национални традиции и разбирането им като важна част от процеса на европейска интеграция на България (2001 г. – 2009 г.).

X. ПУБЛИКАЦИИ НА ВАНЯ УЗУНОВА ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

1. **Узунова В.** „Преходът към демокрация 2001 г. – 2009 г.: основни структурни нива на обществото, тяхното състояние, промени и отличителни черти“. – В: Сборник доклади от Годишна университетска научна конференция на НБУ „Васил Левски“, Том 6, Научно направление „Социални, стопански и правни науки“, 14 – 15 юни 2018 г., Издателски комплекс на НБУ „Васил Левски“, ISSN: 1314-1937, Велико Търново, 2018, стр.120-126.
2. **Узунова В.** „Преходът към демокрация 2001 г. – 2009 г.: основни аспекти на българската външна политика“. – В: Сборник доклади от Годишна университетска научна конференция на НБУ „Васил Левски“, Том 8, Научно направление „Социални, стопански и правни науки“, 27 – 28 юни 2019 г., Издателски комплекс на НБУ „Васил Левски“, ISSN: 1314-1937, Велико Търново, 2019, стр.190-198.
3. **Узунова В.** „Изследване на идеите за прехода към демокрация 2001 г. – 2009 г.“. – В: Научни трудове на Съюза на учените в България – Пловдив, Серия А. Обществени науки, изкуство и култура, Том V, Дом на учените, Пловдив, 2019, ISSN: 1311-9400 (Print), ISSN: 2534-9368 (On-line), стр.104-111.
4. **Узунова В.** „Преходът към демокрация в България и процеса на трансформация на ценностите“. – В: Сборник доклади от Годишна университетска научна конференция на НБУ „Васил Левски“, Том 7, Научно направление „Социални, стопански и правни науки“, 28 – 29 май 2020 г., Издателски комплекс на НБУ „Васил Левски“, ISSN: 1314-1937, Велико Търново, 2020, стр.172-182.

5. **Узунова В.** „Политическото лидерство – същност, основни типове, логическа структура като процес и социално-исторически форми“. – В: Сборник доклади от Годишна университетска научна конференция на НБУ „Васил Левски“, Том 7, Научно направление „Социални, стопански и правни науки“, 28 – 29 май 2020 г., Издателски комплекс на НБУ „Васил Левски“, ISSN: 1314-1937, Велико Търново, 2020, стр.183-193.
6. **Uzunova, V.** „The Conflict Between Traditional (Spiritual and Moral), and Basic Natural (Bodily and Hedonistic), Values as Part or Process of Value Transformation in Bulgaria in the Years 2001 – 2009 of the Transition to Democracy“. In: Scientific Works of the Union of Scientists in Bulgaria – Plovdiv, Series B. Natural Sciences and the Humanities, Vol. XX, Plovdiv, 2020: VIIIth International Conference of Young Scientists, 23-26 July 2020 Plovdiv, ISSN: 1311-9192 (Print), ISSN: 2534-9376 (On-line), pp. 138-141.
7. **Узунова В.** „Законът за вероизповеданията от 20 декември 2002 г. – предистория, подготовка, приемане, промени; място и значение за Република България спрямо отношенията ѝ с Република Турция днес“. – В: Сборник доклади от Научна конференция „Актуални проблеми на сигурността“, 22-23 октомври 2020 г., Том 3, Научно направление „Социални и правни аспекти на сигурността и отбраната“, Издателски комплекс на НБУ „Васил Левски“, ISSN: 2367-7465, Велико Търново, 2020, стр.131-141.
8. **Узунова В.** „Преходът към демокрация в Източна Европа, и в частност в България: опит за прилагане на термина „революция“ към протеклите в него процеси и явления“. – В: Сборник доклади от Годишна университетска научна конференция, 27 – 28 май 2021 г., Том 7, Научно направление „Социални, стопански и правни науки“, Издателски комплекс на НБУ „Васил Левски“, ISSN: 1314-1937, Велико Търново, 2021, стр.130-137.
9. **Узунова В.** „Същност и специфика на по-далечната и по-близката среда на българската външна политика през първото десетилетие на XXI век“. – В: Научни трудове на Съюза на учените в България – Пловдив, Серия Б. Естествени и хуманитарни науки, Том XXII, Дом на учените, Пловдив, 2022, ISSN: 1311-9192 (Print), ISSN: 2534-9376 (On-line), стр.121-132.
10. **Узунова В.** „Цивилизационният избор на Република България при прехода към демокрация: предистория, същност и специфика. Неговите отличителни признаци в периода 2001 г. – 2009 г.“. – In: Scientific Works of the Union of Scientists in Bulgaria – Plovdiv, Series B. Natural Sciences and the Humanities, Vol. XXIII, Plovdiv, 2022: IXth International Conference of Young Scientists, 14-15 July 2022, Plovdiv, ISSN: 1311-9192 (Print), ISSN: 2534-9376 (On-line), pp. 176-183.